

**Державотворення
і правотворення
в Україні:
досвід,
проблеми,
перспективи**

ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВИ І ПРАВА
ІМ. В.М. КОРЕЦЬКОГО
НАН УКРАЇНИ
2001

УДК 342.1
ББК 67я43
Д 36

Автори:

Передмова — Шемшученко Ю.С.; розділ 1: § 1 — Скрипнюк О.В., § 2 — Кресіна І.О.; розділ 2 — Погорілко В.Ф., Ставтичук М.І., Федоренко Г.О.; розділ 3 — Погорілко В.Ф.; розділ 4: § 1 — Авер'янов В.Б., § 2 — Андрійко О.Ф., § 3 — Коваленко В.Л.; розділ 5 — Цветков В.В.; розділ 6 — Шаповал В.М.; розділ 7 — Сірий М.І.; розділ 8 — Притика Д.М.; розділ 9 — Мурашин Г.О.; розділ 10 — Карпачова Н.І.; розділ 11 — Батанов О.В.; розділ 12: § 1 — Бобровник С.В., Онищенко Н.М.; § 2 — Пархоменко Н. М.; розділ 13 — Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л.; розділ 14: § 1 — Авер'янов В.Б.; § 2 — Лук'янець Д.М.; розділ 15: § 1 — Ісаєва Н.К.; § 2—Воротіна Н.В.; розділ 16 — Шевченко Я.М.; розділ 17 — Хуторян Я.М.; Карпенко Д.О.; розділ 18: § 1 — Семчик В.І.; § 2 — Кулинич П.Ф.; розділ 19 — Малишева Н.Р.; розділ 20: § 1 — Костенко О.М.; § 2 — Маляренко В. Т.; розділ 21: § 1 — Денисов В.Н.; § 2 — Євінтов В.І.; § 3 — Акуленко В.І.

**Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / За ред. Ю.С. Шемшученка: Монографія. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького, 2001. — 656 с.
ISBN 966-02-1976-8**

У монографії проаналізовано десятирічний досвід державотворення і правотворення в незалежній Україні, запропоновано шляхи розв'язання відповідних як теоретичних, так і практичних проблем. Йдеться, зокрема, про проблеми оптимізації державного устрою в Україні, поліпшення діяльності та взаємодії органів законодавчої, виконавчої і судової влади, підвищення соціальної цінності права у регулюванні суспільних відносин, системного розвитку українського законодавства тощо. Розрахована на науковців, працівників органів державної влади, широкий читацький загал.

ББК 67я43

ISBN 966-02-1976-8

© Колектив авторів, 2001

ДЕСЯТА РІЧНИЦЯ від дня проголошення незалежності України є знаменною подією в житті нашого народу. Прагнення до того, щоб бути господарем у своєму домі, було властиве йому протягом нашої багатовікової героїчної і трагічної історії. Але реалізувати це прагнення у повному, юридичне оформленому обсязі вдалося тільки наприкінці ХХ ст. Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. став тією відправною подією, з якою пов'язана новітня історія Української держави, її сучасне і майбутнє. Минулі десять років незалежного розвитку України довели принципову правильність обраного нею шляху.

Сьогодні є всі підстави стверджувати, що Україна відбулася як держава. Вона має властиву сучасним цивілізованим державам інституційну систему державної влади, власне законодавство, зайняла чільне місце у світовому і європейському співтовариствах. За Конституцією Україна розвивається на засадах демократичної, соціальної і правової держави, формування громадянського суспільства.

Водночас десятирічний досвід показав, що сама по собі державна незалежність не є панацеєю від усіх негараздів. На сьогодні ми маємо проблеми у соціально-економічній і духовній сферах. Широкого розмаху набула злочинність. Немає стабільності й достатньої визначеності у політичному житті. Триває конфронтація між законодавчою і виконавчою гілками влади, дає збої не у всьому досконалої системі правосуддя, мають місце порушення прав людини і громадянина.

Не можна сказати, що у нас не вживається заходів щодо виправлення становища. В країні започатковані і здійснюються соціально-економічні перетворення, адміністративно-правова, судово-правова та інші реформи. Процес реформування суспільного і державного життя фактично набув перманентного характеру. Але робиться це здебільшого методом проб і помилок. Реформи нерідко розтягуються на невизначений час, не є достатньо узгодженими між собою. Істотною вадою реформ є їх безсистемність, слабка методологічна і наукова обґрунтованість.

Усунення цих недоліків значною мірою пов'язане з розвитком наукових досліджень актуальних проблем державно-правового будівництва, впровадженням конструктивних пропозицій і рекомендацій юридичної науки у практику державотворення і правотворення. Українська юридична наука для цього має відповідний науковий потенціал. Десять років тому юридичні наукові дослідження зосереджувалися головним чином в академічному Інституті держави і права та близько десяти вищих юридичних навчальних закладах. Тепер в країні діють понад 170 державних і недержавних вищих юридичних навчальних закладів, Академія правових наук України, Інститут законодавства Верховної Ради України та ряд

інших наукових правознавчих структур. У складі Інституту держави і права НАН України утворено нові науково-дослідні центри — космічного і банківського права, інтелектуальної власності тощо.

Українська юридична наука за роки незалежності сформувалась у самодостатню галузь наукового пізнання. Вона позбулася ідеологічних штампів і стереотипів. Пошук об'єктивної істини і соціальна корисність є її фундаментальним сучасним принципом.

З конкретних галузей юридичної науки, які стосуються процесів державотворення і прав створення, варто насамперед відзначити галузь конституційного права. Фахівці-конституціоналісти досить швидко переключилися на нові потреби практики і зробили вагомий внесок у підготовку проекту чинної Конституції України і теоретичну розробку інших питань державно-правового будівництва. Ними підготовлено і видано за останні роки чимало цікавих праць з конституційної тематики: "Коментар до Конституції України" (за редакцією В.Ф.Опришка.— К., 1996); "Український парламентаризм: минуле і сучасне" (за редакцією Ю.С. Шемшученка. — К., 1999); "Конституційне право України" В.Ф. Погорілка (К., 1999); "Конституція незалежної України" (за редакцією В.Ф. Погорілка, Ю.С. Шемшученка, В.О. Євдокимова. — К., 2000); "Конституція України: проблеми теорії і практики" Ю.М.Тодики (К.,2000); "Соціальна, правова держава в Україні. Проблеми теорії і практики" О.В.Скрипнюка (К.,2000). Відповідальні завдання поставлені практикою перед наукою державного управління і адміністративного права. Вона має обґрунтувати конкретні шляхи проведення адміністративно-правової реформи в Україні. Йдеться, зокрема, про систему органів державної виконавчої влади, їх компетенцію, ефективність управлінської діяльності, кодифікацію норм адміністративного і адміністративно-процесуального права тощо. Частково ці проблеми знайшли висвітлення у наукових працях: "Державне управління: теорія і практика" (за редакцією В.Б. Авер'янова. — К., 1998); "Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи" В.В. Цветкова, В.П. Нагребельного, В.І. Семчика та ін. (К.,1998); "Президент України: конституційно-правовий статус" Ю.М. Тодики і В.Д. Яворського (Харків, 1999); "Державна служба: організаційно-правові основи і шляхи розвитку" (за редакцією В.Б. Авер'янова. — К., 1999) та ін.

В умовах впровадження ринкових відносин отримала нове дихання наука цивільного і підприємницького права. Правознавці-цивілісти підготували проект нового Цивільного кодексу України. У їх наукових працях чільне місце зайняли питання правового регулювання власності і приватизації майна, нових форм господарювання, договірних відносин, цивільної відповідальності за заподіяну шкоду тощо. Йдеться, зокрема, про такі публікації, як "Розвиток цивільного і трудового права в Україні" (за редакцією Я.М.Шевченко. —Харків, 1999; "Арбітражний суд: проблеми організації та діяльності" Д.М.Притики (К., 2000) та ін.

Проблеми боротьби зі злочинністю є предметом науки кримінального права і кримінології. З участю українських правознавців були підготовлені проекти нових Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України. Вийшли у світ такі монографічні праці, як "Кримінальне покарання" (колективна. — К. — Донецьк, 1997); "Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів" А.А. Музики (К., 1998); "Дія як ознака об'єктивної сторони злочинів (проблеми психологічної характеристики)" М.М. Ярмиша (Харків, 1999); "Конституційні основи кримінального судочинства" В.Т. Маляренка (К.,2000); "Державний вплив на злочинність. Кримінологічно-правове дослідження" О.М. Литвака (К., 2000) та ін. Певні позитивні зрушення мають місце і в наукових дослідженнях проблем міжнародного та європейського права. Вони знайшли відображення у монографіях: "Суверенітет України і міжнародне право" (за ред. В.Н. Денисова і В.І. Євінтова. — К., 1995); "Становлення міжнародного гуманітарного права (XIX ст. — початок XX ст.)" А.І. Дмитрієва. — К., 1998; "Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції" В.Є.Мармазова і І.С. Піляєва (К.,2000) та ін.

Є також ґрунтовні наукові нароби з проблем теорії і історії держави і права, трудового, аграрного і екологічного права, судоустрою, кримінально-процесуального і цивільно-процесуального права, фінансового і банківського права, космічного права тощо. У рамках Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України продовжуються творчі пошуки в новій науковій галузі — етнодержав створенні.

Останнім часом значну увагу приділили наші правознавці підготовці підручників та навчальних посібників для вищих юридичних навчальних закладів. На сьогодні ми вже маємо підручники і посібники майже з усіх навчальних дисциплін. Видано також чимало коментарів законодавства, науково-популярних юридичних праць тощо.

Продовжується робота з видання 6-томної "Юридичної енциклопедії. "Екватор" вже пройдено —3 томи цього фундаментального видання вже працюють на розбудову Української правової держави. Все видання передбачається завершити у 2003 р.

Проте практика суспільного і державного життя вимагає від юридичної науки значно більшого. Йдеться, зокрема, про глибокі узагальнення політичних і правових процесів, виявлення прогресивних тенденцій та обґрунтування наукових прогнозів у відповідній сфері суспільних відносин. Дана монографія є спробою проаналізувати десятирічний досвід державотворення і прав створення у незалежній Україні і на цій основі запропонувати шляхи вирішення як теоретичних, так і практичних проблем. Йдеться, зокрема, про проблеми оптимізації державного устрою в Україні, поліпшення діяльності і взаємодії органів законодавчої, виконавчої і судової влади, підвищення соціальної цінності права у регулюванні суспільних відносин, системного розвитку українського законодавства в цілому та його окремих галузей тощо. Монографія підготовлена науковцями Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, іншими вченими та працівниками органів державної влади України.

ПЕРЕДМОВА5

ЧАСТИНА I

Розділ 1

**ПРОБЛЕМИ РОЗБУДОВИ СОЦІАЛЬНОЇ,
ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ**10

1.1. Соціальна, правова держава в Україні та міжнародний досвід10

1.2. Проблеми політичної суб'єктності Української держави37

Розділ 2

УКРАЇНСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТАРИЗМ51

2.1. Загальна характеристика конституційно-правового статусу парламенту – Верховної Ради України51

2.2. Конституційно-правові основи формування парламенту України54

2.3. Склад і структура Верховної Ради України77

2.4. Функції парламенту – Верховної Ради України86

Розділ 3

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ113

3.1. Загальна характеристика інституту президентства113

3.2. Становлення інституту президентства

в Україні	117
3.3. Вибори Президента України	119
3.4. Функції і повноваження Президента України	128
3.5. Підстави припинення повноважень Президента України	133
Розділ 4	
ВИКОНАВЧА ВЛАДА В УКРАЇНІ: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТІВ	135
4.1. Виконавча влада: зміст і особливості організації	135
4.2. Адміністративна реформа і державний контроль у системі органів виконавчої влади	150
4.3. Інститут державної служби України: зміст та особливості розвитку	157
Розділ 5	
ДЕМОКРАТІЯ І ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ	170
Розділ 6	
КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ	198
Розділ 7	
СУДОВО-ПРАВОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ	217
Розділ 8	
АРБІТРАЖНІ СУДИ В УКРАЇНІ	232
Розділ 9	
ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ	253
Розділ 10	
УПОВНОВАЖЕНИЙ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ – УКРАЇНСЬКА МОДЕЛЬ ОМБУДСМАНА	278
Розділ 11	
МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	293
11.1. Система місцевого самоврядування в Україні	293
11.2. Основні тенденції становлення та перспективи розвитку місцевого самоврядування в Україні	301
ЧАСТИНА П	
Розділ 12	
ПРАВОВА СИСТЕМА ТА ДЖЕРЕЛА ПРАВА УКРАЇНИ	310
12.1. Правова система України	310
12.2. Джерела права України	343
Розділ 13	
РОЗВИТОК КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	358
Розділ 14	
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА	393
14.1. Основні напрями реформування адміністративного права	393
14.2. Оновлення інституту адміністративної відповідальності	402
Розділ 15	
ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО І ПОДАТКОВОГО ПРАВА	408
15.1. Проблеми фінансового права	408
15.2. Проблеми розвитку податкового права	417
Розділ 16	
ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЦИВЛЬНОГО І ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПРАВА	429
16.1. Стан і перспективи розвитку правового регулювання в сфері приватного і публічного права в Україні	429
16.2. Правове регулювання фондового ринку	436
16.3. Цивільний договір	445
16.4. Тенденції розвитку інституту цивільно- правової відповідальності (на матеріалах проекту Цивільного кодексу України)	454
Розділ 17	
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА	468
17.1. Проблеми розвитку трудового законодавства	468
17.2. Розвиток понятійного апарату в трудовому законодавстві	481
17.3. Гармонізація трудового законодавства України і законодавством Європейського Союзу	489
Розділ 18	
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ	501

18.1. Правове регулювання приватизації та реформування відносин власності у сільському господарстві	501
18.2. Правові проблеми реформування земельних відносин та приватизації земель у сільському господарстві	520
Розділ 19	
ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА	537
Розділ 20	
ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА	562
20.1. Розвиток: кримінального права в незалежній Україні	562
20.2. Проблеми розвитку кримінально-процесуального права	576
ЧАСТИНА III	
Розділ 21	
УКРАЇНА І МІЖНАРОДНИЙ ПРАВОПОРЯДОК	596
21.1. Роль міжнародного права у зовнішній і внутрішній політиці України	596
21.2. Здійснення рішень Європейського суду з прав людини у внутрішньому правопорядку держав	612
21.3. Реституція культурних цінностей у сфері національних інтересів України	626